

Лідлубна О.В.,

викладач кафедри цивільного права

та процесу юридичного факультету

Чернівецького національного університету

ім. Юрія Федьковича

СПВІДНОШЕННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА І ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ

Моняття та сутність взаємодії норм цивільного процесуального права та процесуальних правовідносин є одним з центральних питань в науці цивільного процесуального права. Але, незважаючи на це, дана проблема залишається майже не розробленою. Переважна більшість робіт, присвячених цій проблематиці, в теорії цивільного процесуального права були написані ще в середині минулого століття. Серед підручників та монографій сучасного періоду зазначене питання знаходить своє відображення лише у вигляді посилань на визначення вказаних категорій або розкривається лише у загальній формі – норма права як умова виникнення цивільних процесуальних відносин.

Не ставлячи за завдання проаналізувати існуючі в процесуальній літературі визначення двох категорій, з огляду на і неоднозначність тлумачення, в цій доповіді ми оперуватимемо найбільш загальними й розповсюдженими дефініціями. Зокрема, приєднуємось до думки тих науковців, які вважають, що норми цивільного процесуального права – це загальнообов'язкові правила поведінки, направлені на регулювання відносин, що складаються у зв'язку з судовою діяльністю по розгляду і вирішенню цивільних справ [3, С. 50]. Натомість, обґрунтованим вважаємо твердження тих процесуалістів, які визначають, що правовідносини – це врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини, що виникають між судами як між собою, так і з учасниками процесу – громадянами і організаціями в цивільному судочинстві [16, С. 66]. Отже, як бачимо, тісний зв'язок між процесуальними нормами та процесуальними відносинами в цивільному процесі проявляється вже в тому, що наведені категорії дають можливість визначити свій зміст за допомогою одна одної. Тобто право в нормах існує абстрактно, а в правовідносинах воно використовується на практиці, як два невід'ємних елементи механізму правового регулювання [11, С. 342]. Своєрідним підтвердженням цієї тези може слугувати точка зору Р.Є. Гукасяна, який визначає, що реалізація норм права призводить до виникнення правовідносин [4, С. 18]. Саме тому в науці цивільного процесуального права існує чимало різних підходів з приводу проявів реалізації такої взаємодії.

Перш за все, це взаємопов'язані, хоча й різні форми існування права. Більшість процесуалістів, зокрема, М.Й. Штефан, Н.А. Чечіна та інші, дотримуються тієї точки зору, що норми цивільного процесуального права виступають передумовами виникнення цивільних процесуальних правовідносин [13, С. 22; 16, С. 69] Зазначене твердження є одним з основоположних постулатів цивільного процесуального права. На таких же позиціях стоять не лише процесуалісти, але й дослідники теорії права. Зокрема, В.Н. Хропанюк визначає, що норма права для того і створена, щоб врегулювати, а також надати юридичної форми всім суспільним відносинам [4, С. 320]. Проте зазначену тезу не можна вважати виключно теоретичним твердженням, оскільки своє відображення вона знайшла і в законодавстві нашої держави. Наприклад, норма ч.2 ст.1 Цивільного процесуального кодексу України говорить: “Законодавство про цивільне судочинство встановлює порядок розгляду справ по спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та колгоспних правовідносин, справ, що виникають

з адміністративно-правових відносин, і справ окремого провадження” Як бачимо в наведеному прикладі норма зазначеної статті врегульовує і закріплює загальне правило щодо надання процесуальної форми відносинам, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та адміністративно-правових відносин.

Водночас мають рацію твердження таких вчених, як А.А. Мельников, Н.А. Чечіна та П.Ф. Єлісейкін які особливо наголошують на тому, що цивільні процесуальні правовідносини виступають одним із способів реалізації норм цивільного процесуального права [9, С. 103; 12, С. 67; 6, С. 16; 14, С. 63] З цим важко не погодитись, оскільки без дотримання та реалізації на практиці положень, що містяться в правових (зокрема процесуальних) нормах, останні втрачають доцільність свого існування і перестають відповідати своєму призначенню головного регулятора суспільних відносин. Адже, як уже відзначалося, правовідносини, за загальним правилом, – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які саме в силу впливу норм права приймають форму правовідносин [15, С. 53]. На особливому зв’язку цих правових категорій зупиняв свою увагу і В.П. Мозолін, який стверджував, що процесуальні правовідносини виступають в якості інструменту, за допомогою якого норми права впливають на суспільні відносини [10, С. 52]. Вважаємо, що дещо змінивши акценти у співвідношенні норм та правовідносин в цивільному процесуальному праві (а саме – перетворивши правовідносини зі способу реалізації норм права на інструмент), авторові все таки не вдалося суттєво відійти від попередніх тверджень, оскільки зміна формулювання істотно не вплинула на його зміст.

В цивільній процесуальній літературі висловлюється також думка про те, що відносини, які складаються між судом і учасниками процесу, відчувають вплив лише з боку норм цивільного процесуального права і ніякими іншими нормами не можуть бути врегульовані [12, С. 65]. На наш погляд, це дещо абсолютизоване твердження, яким Н.А. Чечіна заперечує зв’язок цивільного процесуального права з іншими галузями права. Це має певний сенс з огляду на положення ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України, яка встановлює, що провадження в цивільних справах у судах України ведеться за цивільними процесуальними законами. Водночас необхідно пам’ятати про норми інших галузей права, які так само можуть бути використані в цивільному процесі. Насамперед звернемося до норм прямої дії Основного Закону нашої держави - Конституції, зокрема до Розділів II і VII “Правосуддя”. Крім цього беззаперечний зв’язок цивільного процесуального права з цивільним, сімейним, трудовим й іншими галузями права визначається необхідністю реалізації норм матеріального права органами правосуддя. Отже, наведене твердження Н.А. Чечіної, здається нам дещо недоцільним, оскільки ним автор заперечує, що цивільно-процесуальне право є складовою частиною системи права України.

М.А. Гурвіч стверджував: “Необхідність розгляду цивільної справи породжує процесуальне правовідношення, яке має складну структуру і являє собою єдиний комплекс конкретних, тісно пов’язаних між собою елементарних правовідносин” [5, С. 30 – 32]. Отже, норми цивільного процесуального права пов’язують різні правові наслідки з настанням різних юридичних фактів, що передбачає можливість реалізації процесуальних норм не через одне правовідношення, а через множинність відносин, пов’язаних між собою в єдиній системі [14, С. 63; 5, С. 31].

Водночас, спроби зводити існування норм і правовідносин в цивільному процесуальному праві лише до взаємообумовленості, на нашу думку, не відповідають дійсності. Так, Н.А. Чечіна наголошує на тому, що процесуальні правовідносини виникають не лише в силу наявності процесуальних норм, але й внаслідок співвідношення норм, юридичних фактів і правосуб’єктності [12, С. 63]. Цієї точки зору дотримувався і А.А. Мельников, який стверджував, що виникнення кожного процесуального правовідношення обумовлено також і процесуальною правоздатністю особи, яка вступає в зазначені правовідносини, і процесуальним

юридичним фактом [8, С. 109]. Такий підхід до розуміння процесуальних норм права як підстав виникнення процесуальних відносин на сьогоднішній день є найбільш розповсюдженим [9, с. 112]. З огляду на ці твердження, важко не погодитися з М.Й. Штефаном, який запевняє, що вказівка на норму права як на передумову виникнення цивільних процесуальних правовідносин має загальний характер в теорії правових відносин і конкретний – щодо цивільних процесуальних правовідносин, а також означає наявність сукупності норм, якими участь конкретних суб'єктів обумовлюється наявністю або відсутністю певних обставин [16, С. 70]. При цьому варто пам'ятати, що найбільш типовими для цивільного процесу є норми, адресовані не лише суду, але рівною мірою й іншим учасникам цивільних правовідносин [7, С.13]. А.А.Мельников, до роздумів якого ми вже зверталися вище, стверджував: “Здійснення правосуддя судом та вся діяльність учасників процесу можливі лише в результаті взаємодії правових норм і процесуальних правовідносин, оскільки всі особи, які беруть участь у процесуальному розгляді справи, можуть здійснювати свої суб'єктивні цивільні процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, встановлені нормами цивільного процесуального права, лише шляхом вступу в процесуальні правовідносини з судом” [8, С. 103].

Найбільш повна порівняльна характеристика та аналіз співвідношення норм та правовідносин в цивільному процесуальному праві, на наш погляд, були здійсненні (хоча і не стали темою окремої монографії) Е.А. Чечиною, яка зауважила, що особливості норм цивільного процесуального права фіксуються і видозмінюються в якості цивільних процесуальних правовідносин [13, С. 66 – 67].

Отже, підсумовуючи все викладене, слід відзначити, що процесуальні норми (загальнообов'язкові правила поведінки, направлені на регулювання відносин, що складаються у зв'язку з судовою діяльністю по розгляду і вирішенню цивільних справ) та цивільні правовідносини (врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини) є взаємопов'язаними формами існування права. Саме норма права перетворює суспільні відносини на правові, тобто є передумовою виникнення правовідносин, які, в свою чергу, виступають способом реалізації на практиці норм права взагалі (і цивільного процесуального – зокрема), а також допомагають нормам впливати на суспільні відносини. Тобто ми отримуємо певне замкнене коло, в якому норми цивільного процесуального права, як первинні ланки системи цієї галузі права, виступають підставами виникнення та існування процесуальних правовідносин, які, в свою чергу, є одним із способів реалізації норм права на практиці, а також інструментом, за допомогою якого норми права впливають на суспільні відносини. Зв'язок між цивільними процесуальними нормами та правовідносинами є безсумнівним і очевидним, водночас зводити ці дві самостійні правові категорії лише до взаємної обумовленості видається недоцільним.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. – К.: Атіка, 2001.
3. Гражданский процесс. Учебник / Под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. – М.: ПБОЮЛ, 2000.
4. Гукасян Р.Е. Соотношение материального и процессуального права, норм и правоотношений // Проблемы соотношения материального и процессуального права. – М.: ВЮЗИ, 1980. – 160 с.
5. Гурвич М.А. Основные черты гражданского процессуального правоотношения // Советское государство и право. – 1972. – № 2.
6. Елисейкин П.Ф. Гражданские процессуальные правоотношения. – Ярославль, 1975.

7. Комиссаров К.И. Применение норм гражданского процессуального права // Проблемы применения норм гражданского процессуального права. – Свердловск: СЮИ, 1976.
8. Мельников А.А. Советский гражданский процессуальный закон: Вопросы теории гражданского процессуального права. – М.: Наука 1973.
9. Мельников Ю.И. Природа и содержание норм процессуального права в социалистическом обществе.: Учебное пособие. – Ярославль, 1976.
10. Мозолин В.П. О гражданском процессуальном правоотношении.// Советское государство и право. – 1955. – № 6.
11. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений / Под ред. В.Г. Стрекоза. – 2-е изд., доп. и испр. – М.: Интерстиль, 2000. – 380 с.
12. Чечина Н.А. Гражданские процессуальные отношения. – Л.: ЛГУ, 1962.
13. Чечина Н.А. Нормы гражданского процессуального права и их применение. – Автореферат дисс. ... доктора юридических наук. – Л.: ЛГУ, 1965/
14. Чечина Н.А. Основные направления развития науки советского гражданского процессуального права. – Л.: ЛГУ, 1987.
15. Шиндяпина М.Д. Стадии юридической ответственности: Учеб. пособие. – М.: Книжный мир, 1998.
16. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник для студ. – К.: Ін Юре, 2001.

*Петренко О.Б.,
аспірантка Інституту міжнародних
відносин Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка*

СПЕЦИФІКА ПРАВОВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ В СФЕРІ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПРИ ОСКАРЖЕННІ ДІЙ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Загальновідомо, що правовідносини – ключова категорія та поняття сучасного правознавства. З приводу трактування правових відносин в науці продовжують зберігатися невирішені питання, немає єдності в розумінні цього поняття. Тим не менш ця категорія продовжує привертати увагу дослідників й по цей час. Невипадково для виявлення сутності захисту прав людини при оскарженні дій органів державної влади насамперед звертаємося до аналізу правовідносин, що виникають в цій сфері, розкриття їх правової природи. Найпоширенішим та загальновизнаним є розуміння правових відносин як суспільних відносин, врегульованих нормами права (Алексеев С.С., Халфина Р.О, Явич Л.С). З цих позицій ключовим моментом стає розкриття співвідношення вказаних суспільних відносин із нормами права, що їх врегульовують. Безперечна роль права в тому, що воно закріплює правовий зв'язок особи та держави, що втілюється у законодавчому та практичному плані у різноманітних правових відносинах. “В залежності від багатоманітності та варіативності останніх виявляється набагато змістовніший процес використання громадянином юридичних можливостей, що проголошуються і гарантуються державною владою в демократичному суспільстві, повною мірою реалізується конкретно-історична міра індивідуальної свободи особистості у державі”.